

3. *Кудрявцев П.* Теория и практика Грега Линна // Современный дом. — 2005. — № 1. — Янв. // <http://archi.ru/events/news>
4. *Сердюк И.* Дигитализация и М-теория // Интернет-журнал “Форма” // <http://www.forma.spb.ru>.
5. *Сердюк И.* Дигитальные формы современного архитектурного дизайна // Интернет-журнал “Форма” // <http://www.forma.spb.ru>.
6. TATLIN_news №5/41 // <http://archi.ru/events/news>.

ДИГИТАЛЬНАЯ АРХИТЕКТУРА: СРЕДСТВО ИЛИ НАПРАВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ

Ольга Криворучко, Марія Процик

Анотация. В статье исследуются вопросы цифровой архитектуры как нового явления, влияния компьютерных программ на процесс проектирования и роль архитектора в этом процессе.

Ключевые слова: цифровая архитектура, компьютерные технологии, формообразование.

DIGITAL ARCHITECTURE: MEANS OR DIRECTION OF CONTEMPORARY ARCHITECTURE

Olga Kryvoruchko, Mariya Protsyk

Annotation. In the article questions of digital architecture as new phenomenon, influence of computer programs on the process of designing and role of the architect in this process are researched.

Keywords: digital architecture, computer technologies, forming.

УДК 821.161.2.09:097

Петро Нестеренко

*кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач
проблемної науково-дослідної лабораторії НАОМА*

Леся Українка й родина Косачів у мистецтві екслібриса

Анотація. У статті розповідається про зацікавлення майстрів екслібриса творчістю Лесі Українки та родини Косачів, про участь художників у Міжнародній виставці-конкурсі книжкових знаків, приуроченому пам'яті великої поетеси.

Ключові слова: екслібрис, книга, Леся Українка, Олена Пчілка, музей, поезія.

Роком Лесі Українки оголошено 2011-й у Волинській області. Утворено організаційний комітет, затверджено план заходів з підготовки та відзначення в області 140-річчя від дня народження Лесі Українки та 100-річчя з часу написання драми-феєрії “Лісова пісня”.

Урочистості відбувались у с. Колодяжному й м. Ковелі, в інших містах і селах Волині. З числа здійснених заходів — IV науково-практична конференція “Леся Українка і родина Косачів у контексті української та світової культури”, V Всеукраїнський конкурс хорового мистецтва імені Лесі Українки, Огляд-конкурс народно-інструментальної музики “Калинова сопілка” та інші акції.

Як відомо, дитячі і юнацькі роки Лесі Українки минули у селі Колодяжному, де вона з перервами проживала з 1881 по 1907 р. Тут чимало років мешкала її мати — відома письменниця Олена Пчілка (Олена Петрівна), сестра видатного історика, фольклориста, професора Софійського та приват-доцента Київського університетів М.П. Драгоманова. Звідси поетеса надсилає І. Франкові до друку першу збірку віршів “На крилах пісень”. Тут написані: “Поет під час облоги”, цикл “Пісні про волю”, поеми “Русалка”, “Самсон”, драматичний твір “Блакитна троянда”.

У травні 1891 року Колодяжне відвідав Іван Франко, який високо цінував Лесю Українку, віддавши поетесі друге місце в українській поезії після Тараса Шевченка. Відвідувала Колодяжне і сім’я Миколи Лисенка. Київський художник Мар’ян Маловський створив 1986 року чудовий екслібрис, у якому поєднав профілі Т. Шевченка і Лесі Українки, розмістивши їх у своєрідному медальйоні на тлі орнаментованого рушника.

Леся Українка — людина виняткової мужності і принциповості, духовної краси і мистецького обдарування. Великий поет України і жінка з трагічною долею, вона увійшла в свідомість поколінь як символ незламності і боротьби. До когорт сильних духом її прилучив здійснений нею життєвий і творчий подвиг [1, с. 21]. Поетичне багатство й своєрідність поетеси розкрилися в оточенні елітної частини соціуму. Родина Косачів, що славилася культурними традиціями, мала велику бібліотеку, значну частину якої становили твори художньої літератури. Щирі стосунки з багатьма діячами української культури сприяли її поповненню, зокрема творами І. Франка, О. Кобилянської, В. Стефаника, О. Маковея, Ю. Федьковича, Н. Кобринської та ін. Екслібрисами в родині Косачів не користувалися.

Постать Лесі Українки привернула увагу майстрів книжкового знака на початку 1960-х, коли з так званою відлигою загострився інтерес



М. Маловський.
Екслібрис Марії Гайдучок.
Ліногравюра. Київ. 1986

Леся Українка та родина Косачів

в екслібрисі



Каталог виставки

с. Колодязне, 2003 р.

Каталог Міжнародної виставки
“Леся Українка та родина Косачів
в екслібрисі” с. Колодязне, 2003

зязятого художника-екслібрисиста, який створив близько тисячі мініатюр, награвірованих на дереві. Перший з названих митців позначав свої екслібриси монограмою “ККК” (на відміну від батькової — “КК”), він зобразив поетесу на відпочинку серед зелені, з архітектурними мотивами на другому плані. Цей твір автор адресував київському медичному працівникові, бібліофілу й колекціонеру екслібрисів К.Д. Шумському. 1971 року для земляка Р.І. Олексіїва, мешканця Москви, Козловський-батько створив екслібрис з портретом поетеси у віночку з квітів у лівій частині композиції; праворуч зображено грозу, що трощить дерева. У куточку вгорі зліва видніється ювілейна дата — 100.

До столітнього ювілею Лесі Українки для автора офортів до “Лісової пісні” Михайла Дерегуса поетичний екслібрис у техніці гравюри на дереві із зображенням Лукаша й Мавки виконала відома художниця-бойчукістка Марія Котляревська. Його відтворено в альбомі-каталозі екслібрисів художниці, виданому її земляком, дніпропетровським художником В. Хворостом [3, с. 7].

Матері поетеси — Олені Пчілці 1974 року присвятив екслібрис Олександр Фисун — автор низки екслібрисів, адресованих відомим діячам культури минулого. Олена Пчілка уподобляла себе до бджоли, яка но-

до української культури, мистецтва малої графіки, у тому числі екслібриса. Ним захоплювалися як відомі українські графіки, так і молоді художники, котрі з часом стали знаменитими й продовжували творити екслібриси. Так, композиція одного з них, награвірованого на дереві 1964 року Володимиром Масиком для Юрія Назаренка (1904—1991), зображує книги зі збірки останнього — твори І. Франка, Т. Шевченка, М. Лисенка, Лесі Українки та інших авторів. Книги викладені в композиції віялом довкола земної кулі. Сюжет засвідчує, що відомий літературознавець і перекладач захоплювався книгознавством і доклав зусиль до видання збірки “Україна і світ” з 300 томів документів — рукописних і друкованих — про українську культуру у світі [2].

Ще два екслібриси виконав того ж року київський художник Костянтин Козловський, син Костянтина Степановича Козловського — зав-

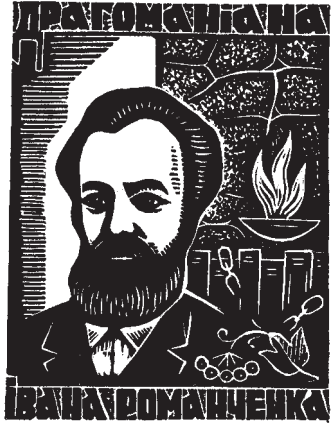
силь мед до вулика рідної культури, тому саме цей сюжет ліг в основу адресованого їй екслібриса. “Олена Пчілка біля Кодацького порога” — така назва композиції Василя Хвороста. Постать активної громадської діячки зображена на тлі нині не існуючих порогів і сприймається як картинний сюжет.

Є таке неписане правило, згідно з яким художники мають адресувати свої мініатюри лише сучасним власникам бібліотек, проте деякі з митців не дотримуються цього положення. Лесі Українці присвятили свої екслібриси київський художник Георгій Зубковський та його колега з американського міста Сієтла Віталій Сад. Останній також зобразив працелюбну бджілку, яка збирає нектар.

Усе своє неспокойне і творче життя Олена Пчілка (Ольга Косач) присвятила утвердженню національної культури. Цьому сприяв її рішучий, завзятий і вольовий характер. Цілеспрямованість на національне визволення, несхибність і непримиренність з усім, що може зруйнувати національні ідеали, принципова завзятість зробила її зразковим національним діячем [4, с. 21].

У літературній етиці ХІХ ст. було прийнято жінкам ховати своє ім'я за псевдонімом, отож звідси — Олена Пчілка та Леся Українка [5, с. 408]. Ларису Косач малою називали Леся, а оскільки надрукувалася вона вперше в Галичині, приїхавши, як тоді казали, з Великої України, то редакція поставила біля дитячого імені Леся географічне означення, звідки авторка — Українка [6, с. 409].

Наприкінці 1850-х років легально створюються українські громади, організуються недільні школи, що намагаються запровадити навчання українською мовою, консолідувати національно свідомі сили. Одним з визначних лідерів київської громади був дядько Лесі Українки Михайло Драгоманов (1841—1895). Відомого публіциста, історика, літературознавця, фольклориста, філософа і громадського діяча також вшанували майстри екслібриса. Ще в 1970 році художник Богдан Пастух з Луганщини виконав у техніці лінориту екслібрис “Драгоманіана Івана Романченка”, в якому вчений постає на тлі кам'яної стіни з жертвним вогнем, книгами та гілкою калини. Інший екслібрис — черкаського художника Анатолія Алексеева, виконаний 2003 року, подає постать доцента Київського університету М. Драгоманова, який на той час очолював ліве крило київської “Громади”, через що його було звільнено 1875 року за політичну неблагонадійність. Погляд Михайла Драгоманова спрямовано не на глядача,



Б. П а с т у х . Драгоманіана
Івана Романченка. Лінографюра.
Луганська обл. 1970



О. Малишко. Екслібрис
Музею ім. Лесі Українки
в Колодязному. Поздовжна
гравюра на дереві. Київ. 2003

а у вічність, за ним — книга з красномовним написом “Громада”.

На відкриття пам’ятника Лесі Українці в Києві до 60-річчя її пам’яті відгукнувся Олександр Губарев. Його книжковий знак адресовано Галині Кальченко — авторові пам’ятника поетеси. На екслібрисі зображено скульпторку, яка немовби презентує свій твір, тримаючи його на долонях. На постаменті пам’ятника, встановленого 1973 року в столиці України, вибито слова віршів київського циклу поетеси:

Як я умру, на світі запалас
Покинутий вогонь моїх пісень,
І стримуваний племінні засяє,
Вночі запалений, горітиме удень...

Цей же пам’ятник бачимо і в екслібрисі вже згаданого Василя Хвороста, як символ столиці, на ньому напис “Києву 1500”.

Низку портретних і сюжетних екслібрисів виконали художники в 1970–1990 роках: Руслан Агірба, Микола Бондаренко, Василь Вечерський, Борис Інгор, Орест Криворучко, Борис Куновський, Дмитро Мирошніченко та інші. Деякі з них декларують рядки поетеси, наприклад у Д. Мирошніченка з Харкова: “Ні! Я жива! Я буду вічно жити!”, Б. Куновського з Кривого Рогу: “Я в серці маю те, що не вмирає”. Художники А. Буренко з Прилук і В. Усолкін з Харкова виконали екслібриси, присвячені 125-річчю від дня народження Лесі Українки. В. Усолкін зображує бандуристку на тлі сільського пейзажу з хатинками, церквою й вітряком, а довкола неї Лесині слова “До тебе, Україно, наша бездольная мати, струна моя перша озветься”.

1982 року для київської бібліотеки, що носить ім’я поетеси, виконав два екслібриси російський художник Євген Синілов. А для Дружківської міської бібліотеки також імені Лесі Українки, що на Донбасі, у 1998 році створив екслібрис Борис Романов з міста Сіверськодоноцька. Він відомий низкою вишуканих екслібрисів шевченкіани, які щороку до дня народження Тараса Григоровича дарує видатним діячам української культури, серед яких є чимало й лауреатів престижної Шевченківської премії. В основі цих екслібрисів — портретні зображення Лесі Українки в овалі. Досить часто образ поетеси, наприклад у Є. Синілова, подається дещо ідеалізовано.

У рамках циклу заходів, приурочених 55-річчю Колодязненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, яке широко відзначалося у липні 2004 року, відбулося підведення підсумків міжнародного конкурсу

книжкових знаків “Леся Українка та родина Косачів в екслібрисі”. Член журі конкурсу, директор Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк) Анатолій Силук зазначив у вступному слові до каталогу виставки, що тема “Леся Українка та родина Косачів в екслібрисі” є ще “білою плямою”, не дослідженою науковцями і не заповненою митцями. Отож конкурс став першою вдалою спробою прилучити художників і дизайнерів України та зарубіжжя до осмислення в книжкових знаках життєвого і творчого шляху Лесі Українки, її зв’язків з Волинню, подвижницької праці на ниві української науки та культури родини Косачів: Олени Пчілки, Петра Косача, Михайла Драгоманова, Ольги Косач-Кривинюк, Михайла Косача, Оксани Косач-Шимановської, Ізидори Косач-Борисової, Юрія Косача, жертвовної праці цілих поколінь музейних працівників по збереженню косачівських родинних осередків і увічненню їхньої пам’яті [7, с. 3].

28 учасників з України й один наш земляк із США (В. Сад) подали на конкурс 62 творчі роботи, які поповнили фондову колекцію Колодяжненського літературно-меморіального музею і склали основу виставки, приуроченої до 90-річчя пам’яті великої української поетеси. Того ж року відзначалося й 55-річчя музею, 155-річчя від дня народження Олени Пчілки та 75-річчя Волинського краєзнавчого музею. Художники вдало скористалися розмаїттям технічних засобів — від гелевої ручки до широкої палітри графічних технік, зокрема глибокого та плоского друку на дереві, пластику й лінолеумі. Частину екслібрисів виконано в кольорі (відбитки з 3 дошок), а також у техніці комп’ютерної графіки. Спонсорами й меценатами конкурсу стали відділ культури Ковельської держадміністрації та кілька підприємств м. Ковеля.

Різні сторони творчої діяльності Лесі Українки — непересічної особистості, поетеси, драматурга, прозаїка, перекладача, літературознавця, публіциста і громадського діяча, наразі знакової постаті української культури — цікавили екслібрисистів. Киянин Руслан Агірба, який віддає перевагу класичному мистецтву, створив 12 екслібрисів, в яких передано ключові моменти відомих оперних спектаклів. Серед них і композиція, виконана на замовлення голландського шанувальника мистецтва екслібриса, тонко й водночас емоційно передає епізод з опери “Дон Жуан”. Сюжет екслібриса, його трактування цілком відповідають характеристичі твору як “веселої драми”, що органічно поєднує комедійність і трагедію.



М. Неймеш

М. Неймеш.
Автоекслібрис. Ліногравюра.
Харків. 2003



В. Усолкін. Екслібрис
Федора Плотніра з Нової Праги.
Ліногравюра. Харків. 1996

поетесою легендах. У ній любов, що підносить людину вище за власну індивідуальність, вище за власне “Я”, робить Мавку, яка стала на людські стежки, безсмертною.

Одна з основних рис Лесиного світосприйняття її творчої манери — музикальність — приваблює багатьох художників. У полоні Лукашевої сопілки опинилось чимало митців — Руслан Саєнко, Георгій Сергєєв (Київ), Микола Неймеш, Олексій Литвинов (Харків), Анатолій Худяков (Дніпропетровськ), Микола Дмитрух (Тернопіль). Один із найтитолованіших українських екслібрисистів — Василь Леоненко з Чернігова — в ювілейному (тисячному!) подружньому книжковому знакові (“Васіля і Ганни Л.” — рідною білоруською мовою) передав поезію місячної ночі, коли по-особливому звучить мелодія. Ще один кольоровий екслібрис виконав інший тонкий лірик Володимир Вишняк з Київщини, який буквально проілюстрував поетичні рядки: “Мусить пташка малесенька дбати, де під снігом поживу шукати”.

Віра в слово як у могутню зброю притаманна усій творчості Лесі Українки. Недарма Іван Франко вважав цю хворобливу жінку чи не най-мужнішим поетом на всю Україну. Цілком логічно в основу екслібриса львівського графіка Бориса Дроботюка покладено слова поезії з циклу “Невільничі пісні”:

У драмі “Касандра”, сюжет якої запозичено з античних легенд про війну греків з троянцями, Леся Українка оспівує давньогрецьку естетику та філософію, де найвищою мудрістю є: сміливо йти назустріч долі, жити, знаючи неминучість трагічного кінця. Херсонський графік Фелікс Кідер поклав в основу екслібриса епізод з троянським конем.

Вершиною драматичного мистецтва Лесі Українки, є, безперечно, драма-феєрія “Лісова пісня”, написана влітку 1911 року в Кутаїсі, за 10–12 днів у тому стані “творчого божевілля”, яке так дорого коштувало її здоров’ю і після якого довго доводилось опритомнювати [8, с. 49–50]. У ній тема відкритості до природи як частини Всесвіту є модифікацією теми свободи й несвободи духу — основної в усій творчості Лесі Українки. Коліскою “Лісової пісні”, без сумніву, стало Колодяжне. Драма побудована на талановито відтворених

Слово, чому ти не твердая криця,
 Що серед бою так ясно іскриться?
 Чом ти не гострий, безжалісний меч,
 Той, що здима вражі голови з плеч?..

Цими поетичними рядками майстерно вимальовано погрудний Лесин портрет в екслібрисі для Віри Комзюк — завідувачки Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки. У ньому образ поетеси неначе повертається до нас із космічного небуття, з глибин Всесвіту, і серед зірок спалахнули безсмертні її слова “Зброя моя, послужи воякам краще, ніж служиш ти хворим рукам!”

Книгозбірням Колодяженсько-го літературно-меморіального музею Лесі Українки та Волинському краєзнавчому музеєві присвятили свої твори художники О. Губарев, О. Криворучко, І. Колядіна, О. Малишко, В. Настенко, Р. Саєнко, Г. Сергеев.

Народний художник України Олександр Губарев, який свій перший екслібрис створив 50 років тому, а його графічні роботи прикрашають, без перебільшення, всі музеї України, до 100-річчя від дня народження поетеси виконав ілюстрації до віршів “Напис на руїні”, “Дим”, “Забута тіль” та поеми “Віла-Посестра”. На виставку у Колодяжному художник подав два нові екслібриси, виконані в улюбленій автором техніці лінори-ту, в яких постають герої вищезгаданих творів.

Київська художниця Оксана Малишко працює в рідкісній на сьогодні техніці дереворізу, який ще не вичерпав своїх можливостей, особливо коли до справи береться вправна рука. Постаті двох сестер, зображених в екслібрисі, яскраво демонструють не лише технічні можливості матеріалу, магію чорно-білих паралельних ліній, а й оригінальність думки, ліричне світобачення талановитої художниці.

Невмирущість Лесиної поезії, актуальність її для сьогодення гостро відчуває й Ігор Біликівський зі Львова. В екслібрисі для відомої письменниці Ганни Пагутяк він художньо вирішує поставлене Лесею Українкою запитання: “Як світ новий з старого збудувати?”. В основі символічного сюжету — звичайний каштанчик, з якого виростає розкішне дерево.

Харківський художник Микола Неймеш виконав низку екслібрисів, що ілюструють “Лісову пісню” — драму про кохання. “Про кохання в його космогонічному язичницькому сенсі. Тобто мова йде про Простір



Про Лесю, Віру, Сестра зрештє. Колядіна І. В. 2003

Л. Коцюрба. Contra spem spero
 (Без надії сподіваюсь ...).
 Лінографюра. Київ. 2003

Життя як Простір Еросу” [9, с. 209]. А враження від прочитаної художником поеми “Давня казка” спричинили появу двох екслібрисів, в одному з яких награвіровано рядки:

Не поет, хто забуває
Про тяжкі народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани.

Такою була відповідь поета слугам графа Бергольда (граф хотів підкупити поета). Художник, як і поетеса, гнівно засуджує продажність, що розкладає суспільство.

Звернення майстрів українського екслібриса до світу Лесі Українки та родини Косачів є свідченням того, що ідеали, життя і творчість геніїв продовжують хвилювати серця наших сучасників.

1. *Комзюк В., Мержвинська Л.* Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки в Колодяжному. Путівник. — Луцьк: Ініціал, 1996.
2. *EX-LIBRIS: Книжкові знаки киян / Упор. М. Грузов, А. Кончаковський.* — К.: Київ, 2000.
3. *Хворост В.* Екслібриси Марії Котляревської: Альбом-каталог / До 100-річчя від дня народження. — Дніпропетровськ, 2002.
4. *Зборовська Н.* Моя Леся Українка / Есей. — Тернопіль: Джура, 2002.
5. *Шевчук В.* Із вершин та низин. Книжка цікавих фактів із історії української літератури. — К.: Дніпро, 1990.
6. *Там само.*
7. *Леся Українка та родина Косачів в екслібрисі.* Каталог виставки. Укладачі П. Нестеренко, А. Силук. — с. Колодяжне, 2003.
8. *Комзюк В., Мержвинська Л.* Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки в Колодяжному. Путівник. — Луцьк: Ініціал, 1996.
9. *Зборовська Н.* Моя Леся Українка / Есей. — Тернопіль: Джура, 2002.

ЛЕСЯ УКРАИНКА И СЕМЬЯ КОСАЧЕЙ В ИСКУССТВЕ ЭКСЛИБРИСА

Петр Нестеренко

Аннотация. В статье рассказывается о заинтересованности мастеров экслибриса творчеством Лесы Украинки и семьи Косачей, об участии художников в Международной выставке-конкурсе книжных знаков, посвященной памяти великой поэтессы.

Ключевые слова: экслибрис, книга, Леся Украинка, Елена Пчилка, музей, поэзия.

LESYA UKRAYINKA AND THE KOSACH FAMILY IN THE ART OF EX-LIBRIS

Petro Nesterenko

Annotation. The article tells about the interest of masters of ex-libris in the works of Lesya Ukrayinka and the Kosach family, the artists' participation in the International exhibition-contest of book signs dedicated to the memory of great poetess.

Keywords: ex-libris, book, Lesya Ukrayinka, Olena Pchilka, museum, poetry.